

Novum

Kálvini vonások a magyarok lelki arcán

Nagyvárad, 2014. nov. 20–22.

A Partiumi Keresztyén Egyetem (PKE) ismét rangos, nemzetközi konferenciának adott helyett 2014. november 20–22. napjain. A *Kálvini vonások a magyarok lelki arcán* témájú konferenciát a Kálvin-évek Partiumi tudományos záróeseményének is tekinthetjük. Az előadásokat – igény szerint – német, angol, francia, holland és román fordításban is lehetett követni.

Az egyetem dísztermében összeseregletteket dr. Hermán M. János tanár, a konferencia megálmodója és főszervezője köszöntötte, az egyetem zenetanszékének alapszakos diákjainak vegyes kórusa pedig ráhangolta a résztvevőket a nyitó áhítatra, amelyen Csűry István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület (KREK) püspöke hirdetett ígét a Jer 33,7–8 igeversek alapján. A magyarul, franciául, németül és angolul felolvasott alapige elhangzása után a külföldi meghívottak a számukra elkészített fordítások segítségével követhették az ige hirdetést.

Az áhítatot szavaltal követte: Ilyés Gyula *A reformáció genfi emlékműve előtt* című költeményét Péterfy Lajos és Gáll Annamária színművészek szavalták el, majd dr. Pálfi József tanszékvezető, a PKE szenátusának elnöke üdvözölte az egybegyűlteket és tolmácsolta dr. János Szabolcs docens, az egyetem rektorának köszöntőszavait is. Tolnai István, a PKE Igazgatótanácsának elnöke francia nyelven köszöntötte a meghívott külföldi résztvevőket, Csűry István püspök pedig a KREK nevében üdvözölte a konferenciát. Balog Zoltánnak, a Magyar Kormány miniszterének köszöntését Nemes Csaba (Budapest) tolmácsolta. Szabó Zsolt, a Balassi Intézet igazgatója (Budapest) a magyar kultúra Magyarországon kívüli ápolásának és megismertetésének fontosságát emelte ki köszöntőbeszédében. Dr. Jan Andrea Bernard (Svájc) és dr. Herman Selderhius (Hollandia) professzorok üdvözlőleveleinek felolvasása után az egyetem vegyes kórusa énekelt ismét.

Dr. Huszár Pál, a Magyar Református Egyház Zsinatának világi elnöke, a Pápai Református Teológiai Akadémia tanára kiváló tanulmányokat írt Kálvin munkásságáról. Ezek a tanulmányok a szélesebb olvasókör számára készültek. A gondozásában összeállított tanulmánygyűjteményt a Kálvin Kiadó jelentette

meg *Kálvin János élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága 1509–1564* címmel. Erről Baksa Zsolt nagymuzsai lelképásztor (Kárpátalja) írt ismertetést, amelyet Rácz Péter egyetemi hallgató olvasott fel.

Szegedi László, az Erdélyi Református Egyházkerület missziói előadója Nagyváradra is elhozta kiállítását, amely olyan bélyegekből, illetve postai bélyegzőkből áll, amelyeken Kálvinhoz vagy a reformációhoz kapcsolódó kép látható, és érdekességeket fedett fel Kálvinról, illetve a gyűjteményről. A Corvina Consort kórus énekszámai után pedig Péterfy Lajos színművész adta elő Lászlóffy Aladár *A genfi katedrálisban* című versét.

Az előadások rendjén először dr. Somo gyi Márta debreceni egyetemi tanár mutatta be dr. Herman Selderhuis *Kálvin – egy ember a bizakodás és a kétség között* című monográfiáját, amely 2009-ben jelent meg Hollandiában. Herman Johann Selderhuis az apellodorni teológia egyháztörténeti és egyházjogi tanszékének professzora, neves reformáció- és Kálvin-kutató. 2002 óta a nemzetközi Kálvin-kongresszus elnöke. Könyve újfajta megközelítésben eleveníti fel Kálvin személyét, és ezáltal sokkal árnyaltabb képet nyújt róla. Kálvin János jelentősége meghatározó a református egyház számára. A könyv 10 fejezete egy-egy sajátos téma szerint tárgyalja a reformátor életét: árva, zarándok, idegen, menekült, prédikátor, áldozat, özvegy, beteg, kormányos és katona. Ezek közül hat in-

kább negatív, mint pozitív kifejezés. Vagyis a szerző nem eseményekhez, földrajzi helyekhez köti gondolatai kifejtését, ahogy ezt általában a Kálvinról szóló monográfiák esetében megszokhattuk. A könyv elején a Kálvin életéhez kapcsolódó eseményeket találjuk sorrendben, amely jó segítség mindazoknak, akik kevésbé járatosak ezekben, a végén pedig további életrajzi adatokat olvashatunk.

A szerző kizárólag elsődleges forrásokra épített: Kálvin felidézésére, az *Institutióira*, prédikációira, kommentárjaira és háromféle módon elemzi Kálvin személyét: a gondolkodó és érző ember; a teológus; teológiai hatása. Kálvin saját önéletrajzáként olvasta a Bibliát. Ennek ismerete nélkül nem is lehet igazán megérteni az ő élettörténetét. Ő az egész világot átfogó közösség alapítója és szellemi atyja. Míg Alister McGrath oxfordi professzor a maga közismert Kálvin-monográfiájában nem is próbálja megfejteni az ember Kálvint, addig Selderhuis kísérletet tesz a magánember Kálvin felidézésére. Ha stílusára tekintünk, tevékenységének korai szakában Erasmushoz hasonlított, szellemisége azonban Lutheré volt. Selderhuis szerint Kálvin Genfhez fűződő kapcsol-

lata olyan lehetett, mint az a házasság, amelyben a felek se egymással, se egymás nélkül nem tudnak élni. Valószínű, hogy legszebb éveit Strasburgban töltötte, legalábbis erre lehet következtetni levelezései alapján. Genfben háromszor prédikált vasárnaponként, s prédikációi pedig gyakran egy órát is tartottak. Ez azt eredményezte, hogy nem mindenki tudta figyelmesen követni, sőt akadtak olyanok is, akik gúnyolódtak ezen. Kudarcai egyre pesszimistábbá tették, sok mindent nem sikerült megvalósítania. Kilenc évig élt házasságban, felesége elvesztése pedig mély és fájó sebet ejtett a reformátor lelkén. Gyászát az is fokozta, hogy gyermekük nem született. Selderhuis – az eddig megszokott monográfiáktól eltérően – jóval alaposabban foglalkozik Kálvin családi életével is. Az öregedő reformátort egyre inkább hatalmába kerítette a betegség, testi és lelki értelemben egyaránt. Levelezései arról tanúskodnak, hogy a fájdalmakat a legnagyobb alázattal tűrte.

Dr. Huszár Pál, a Pápai Református Teológiai Akadémia tanára *A kálvinizmus szerepéről a magyarság hazaszeretetében* címmel tartott előadást. A magyarság nagyon sokat köszönhet Kálvinnak. A kálvinizmus olyan erő volt számára a legnehezebb történelmi időkben, amely, ha nincs, nem is beszélhetnénk a Kárpát-medencei magyarságról. Az előadó szerint ezt nemcsak a magyar reformátusok vallják magukról, hanem római katolikus hittestvéreink is elismerik. A magyar népet leginkább a kálvini irány fogta meg a reformáció irányzatai közül, és pedig mindannak ellenére, hogy Luther tanításai a lehető leggyorsabban jutottak el hozzánk a peregrinus diákok és német ajkú kereskedők által. A nemzet olyan súlyos helyzetbe került a mohácsi vész következtében, hogy szinte fennállt a nemzethalál veszélye is. A reformáció tanai, a teológiai szakkönyvek, a magyar nyelvű Biblia, az anyanyelvű prédikáció a lehető legjobb időben nyújtottak segítséget. Ha a Biblia magyarul megszólaló igéi nem adtak volna reménységet, ma talán nem is lenne magyarság.

Gáll Annamária színművésznő szavai után – Áprily Lajos *Kálvin – 1535 Aetatis suae 26* – dr. Buzogány Dezső egyháztörténész, a kolozsvári Református Tanárképző Kar és a Protestáns Teológiai Intézet professzora tartott előadást *Az Institúció fordítása során szerzett tapasztalataim* címmel. Az 1559-es *Institutio* magyarul először Szenci Molnár Albert fordításában jelent meg 1624-ben, amikor még sokan tudtak kiválóan latinul, s így ez a fordítás, amelynek elkészítésére Bethlen Gábor fejedelemtől kapott megbízatást, inkább a nemesek, az egyház patrónusai számára készült. Maga Bethlen Gábor is szívesen olvasta a fordítást, mivel a latin nyelvet inkább csak középszinten bírta. Ez a fordítás tökéletesen illeszkedik Szenci Molnár Albert biblia- és zsoltárfordítói munkásságába, amely jelentős mértékben hozzájárult a magyar teológiai szaknyelv kialakításához. Nagy Károly az 1536-os *Institutiót* fordította le 1903-ban, és maga is szembesült azzal, hogy a magyar teológiai szaknyelv még mindig nem elég kiforrott, s ezért fordítói munkája komoly szellemi küzdelem volt. Ezt a fordítást Viktor János revideálta 1936-ban. Az *Institutio* 1559-es kiadása 1909-ben jelent meg újra

Czeglédi Sándor és Rábold Gusztáv tolmácsolásában, ám idővel elavulttá lett nyelvezetük, s ezért szükséges volt egy új, korszerű fordítás elkészítése.

Kálvin nagy előszeretettel hivatkozott az egyházatyákra. Elsődleges forrása a Szentírás volt, másodlagos pedig az egyházatyák művei. Az *Institutió*t dogmatikai műként szokták emlegetni, de biblika-teológia jellege is van, mivel Kálvin a Biblia megértéséhez, a Bibliában való tájékozódás céljával is írta művét. Ami az *Institutio* bibliai hivatkozásait illeti, az I. könyv 997 hivatkozást tartalmaz, azaz 551 bibliai idézetet vagy utalást és 446 bibliai áthallást. A II. könyv 1372 hivatkozást tartalmaz, azaz 848 bibliai idézetet vagy utalást és 524 bibliai áthallást. A III. könyvben 1551 hivatkozást találunk, 1351 bibliai idézetet vagy utalást, és 200 bibliai áthallást. A IV. könyvben 1082 hivatkozás van, ebből 804 bibliai idézet vagy utalás és 278 bibliai áthallás. A kétkötetes mű mostani szövegtördelése szerinti 1100 oldalon tehát összesen 5008 hivatkozás, utalás vagy áthallás van, ami átlagosan 4 és fél idézetet jelent oldalanként. Az 1559-es kiadásban nyomon követhető, hogy a reformátor az előző kiadásokból válogatta és szerkesztette össze a fejezeteket.

Kálvinra Pál apostol és Augustinus gyakorolta a legnagyobb hatást, és az egész *Institutio* amolyan védőbeszéd Isten ügye mellett, ha erről volt szó, Kálvin kérlelhetetlen prókátorként állt elő. Kálvin *Institutiója* leginkább a református gondolkodásra hatott, kommentárjait viszont előszeretettel forgatták az unitáriusok és evangéliusok, a kötetek margójára jegyzeteket is írtak, prédikációikban pedig fel lehet fedezni egy-egy passzus parafrázisát.

D. dr. Juhász Tamás, kolozsvári nyugalmazott teológiai professzor *Kálvin tanítása a keresztyén szabadságról* címmel tartott előadást. A szabadság vitatott és relatív fogalom. A szabad akarat fogalma Arisztotelész óta létezik. Minden embernek van egy természet adta, spontán képessége arra, hogy dönteni tudjon. Kant és a felvilágosodás nem ezt a természetes képességet tartja a választás igazi szabadságának, ez ugyanis a hatalom, az érdek, vagy pedig a hedonizmus, az utilizmus befolyása alatt áll. Az igaz szabadság az ember belsejébe írt autonóm törvénynek engedelmessé válik, és csak ez lehet a feltétel nélküli, abszolút szabadság. Kant és kortársai viszont tagadták ezt, és rámutattak arra, hogy a reformátorok megcáfolták mind a természetes képességet, mind az abszolút szabadság gondolatát, amelyek illúziók. A bibliai alapú keresztyén szabadság egészen más típusú. Ez viszont nem itatta át a köztudatot, s így bontakozott ki a szabadság romantikus eszméje. Ezt tükrözik például a Petőfi Sándor versei is. Id. Bartók György és Böhm Károly kiterjesztette Kant gondolkodását, és tovább is fejlesztette azt. De miért nem tudtak visszatérni Kanthoz? Az erdélyi tolerancia, vallásszabadság eszméje őket is olyan irányba terelte, amely inkább eltávolodást jelentett Kant eredeti gondolataitól. A honfoglalás után kialakult erdélyi pluralizmus a 16. századra érte el csúcspontját. Viszont a felvilágosodás korának vallási toleranciája nem az egyén választási szabadságát rögzítette, hanem a közösségét. Eszerint a szabadság kollektív jog. Ezt mondja ki a tordai országgyűlés is. Kálvin az *Institutio* III. könyvében beszél az ember szabad akaratáról,

és három fő pontot fogalmaz meg: a) szabadokká lettünk a törvénytől; b) önként cselekedjük azt, amit az Isten akar; c) Isten szabaddá tett minket a közömbös dolgok tekintetében. Kálvint viszont félreértették, amikor az államforma kapcsán vallott nézetét, hogy tudniillik az államforma a közömbös dolgok közé tartozik, így értelmezték: ha az államforma közömbös dolog, akkor a francia államjogászok követelése Kálvin hatásának tudható be. A francia államjogászok azt követelték, hogy az egyén mondjon le saját szabadságáról a névtelen közhatalom javára, s ezzel teret adtak a zsarnokságnak. Ez viszont távol állt Kálvin gondolkodásától, ugyanis az *Institutio* III. könében azt is kifejti, hogy a közömbös dolgokban sem szabad szembenenni Isten törvényével. Nem mondhatok le szabadságomról a közhatalom javára, nem adhatom a császárnak azt, ami nem illeti meg. Tehát a keresztyén szabadság nem ad engedményeket a közhatalom javára.

A Corvina Consort kórus által előadott zsoltaérfeldolgozásokat követően dr. Hermán M. János tartott előadást Misztótfalusi Kis Miklós 1695-ös kolozsvári kátékiadásáról (*Kálvin genfi kátéjának 1695-ös kolozsvári kiadása*). Czeglédi Sándor 1907-ben fordította le a Genfi Kátét, s ezt azóta többször is megjelentették. A kiadásokból viszont kimaradt az a fontos információ, hogy a Genfi Kátét Méliusz Juhász Péter is lefordította az 1500-as évek derekán. A Genfi Káté már az 1500-as évek második felében elfogadott volt Erdélyben, bár az nem teljesen tisztázott, hogy eredetiben olvasták, vagy pedig Méliusz fordításában. A 20. században úgy tűnt, hogy Misztótfalusi fordítása teljesen feledésbe merült.

A konferencia első napját bezáró áhítaton Balázsné Kis Csilla érmihályfalvi lelkipásztor hirdetett Igét a Lk 16,13 alapján.

A második napot nyitó áhítat után, amelyen dr. Hermán M. János hirdette az Igét a 119. zsoltaé válogatott versei alapján, dr. Bujtás László történész, budapesti egyetemi tanár tartott előadást: *Gerard Hamel Bruyninx, a magyar protestánsok buzgó holland védelmezője Bécsben (1670–1690)*. Bruyninx 1616-ban született Heusdenben. Szülővárosában Gisbertus Voetius (1589–1676) volt a lelkész, aki később Utrechtben tanárkodott, és jelentős hatást gyakorolt a 17. század teológiai gondolkodására. Leidenben tanult jogot, 1669-ben pedig bekerült a diplomáciai karba, 1670 és 1690 között pedig Bécsben volt nagykövet. 1675–76-ban jelentősen hozzájárult a magyar gályarab-prédikátorok kiszabadításának előkészítéséhez, s ezért nagy megbecsülésnek örvendett a magyar protestánsok körében. Emlékiratot szerkesztett a gályarabok ártatlanságáról, és ebben arra kérte a hágai politikusokat, hogy mindaddig, míg bizonyítást nyer a prédikátorok ártatlansága, eszközöljék ki a bécsi udvarnál, hogy adják ki őket Hollandiának. Emlékiratában amellet érvelt, hogy az elítélt gályarabokat nem politikai, hanem vallási okból ítélték el. Mivel Michiel de Ruyter (1607–1676) admirális kiszabadítja a gályarabokat, a bécsi udvarnak felmentőlevelet kell kiállítania a rabok részére (1676. márciusa), azzal a feltétellel, hogy nem térnek haza. De azok a prédikátorok, akik nem kerültek gályára, továbbra is fogságban maradnak. Ezért Bruyninx további lépéseket tesz, és mindvégig úgy kezeli a rabokat,

mintha azok a holland korona alattvalói lettek volna. 1687-ben újabb emlékiratot adott be a bécsi udvarnak, amelyben közvetítő szerepét ajánlja fel a protestánsok és az udvar között. Bruyninx hitét megélő, hetente istentiszteletre járó kálvinista diplomata volt. Bécsben nem kedvelték, mivel diplomata feladatai elé helyezte a protestantizmus képviselőtét.

Dr. Mihai Androne, a galaci egyetem filozófiaprofesszora a jogász Kálvinról tartott előadást francia nyelven (*Calvin, le juriste*), és két fő pont köré csoportosította gondolatait: a) igazság, erő, mértékletesség; b) a kálvini igazságszolgáltatás gondolata. Az előadó szerint kissé abszurdként hangozhat, hogy Kálvin elsősorban jogász volt és csak másodsorban teológus. Ez az állítás inkább kronológiai szempontú, de az vitathatatlan, hogy a jogi tanulmányok bizonyíthatóan hatottak Kálvin munkásságára. Az *Institúció*ban arról is szól, hogy a bűnösnek meg kell vizsgálnia, mérlegre kell tennie saját életét. Ez a mérleg az Isten Igéje: ha tettei megállnak azon, akkor a helyes úton jár, ha pedig nem, akkor élete még nem szentelődött meg. Ha a mérleg az ember bűnét méri meg, akkor a kard átvitt és általános értelemben jelenti a vádlottnak járó büntetést, amelynek korrigálnia kell az elkövetett rosszat. A kardnak mindig az igazságszolgáltatást kell szolgálnia, és sohasem lehet a bosszú eszköze. A kard az *ultima ratio* eszköze a jó felkarolása érdekében. Kálvin Isten rendjének volt védnöke, aki a herézist olyan bűnténynek tartotta, amely ellen fel kell lépni. Az ítélet meghozatalában közeputat javasol: a bírának óvakodnia kell a végletektől, nehogy még több rosszat okozzon szigorúságával; de óvakodnia kell az alaptalan könyörületességtől is, nehogy könnyelműen osztogassa az irgalmat mások szerencsétlenségére.

A konferencia résztvevői nagy érdeklődést tanúsítottak dr. Eberhard Busch nyugalmazott teológiai professzor *Kálvin zeneszeretete* című előadása iránt.*

Dr. Kovács Ábrahám debreceni teológiai docens *A skót kálvinizmus lelki le nyomata a magyar református teológián és kegyességén* címmel tartott előadást. A témához kapcsolódó személyek közül feltétlenül említésre méltó a debreceni ortodoxia lelki atyja, id. Révész Imre debreceni lelkész, pozitivista gondolkodó, egyháztörténész, aki 1862-ben találkozott John Dunkennel, a skót misszió emblemikus személyével. Levezésük gyümölcse az 1865-től beindult edinburghi tanulmányi ösztöndíj, amellyel magyar diákok élhettek. Id. Révész Imre mellett a liberális teológiai álláspontot képviselő Ballagi Mór budapesti teológiai tanár tartozik a 19. századi magyar reformátusság legmeghatározóbb személyiségei közé. E kor teológiai oktatása mellőzi a *Heidelbergi Kátét* és az

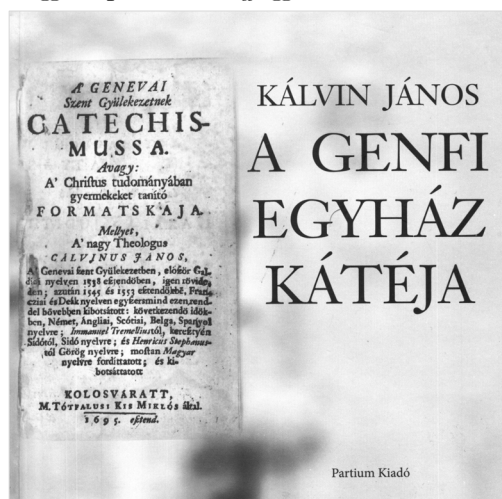
Dr. Eberhard Busch
és a fordító, Somor Abigél

* Német nyelvű előadásának fordítását ld. e számunk 55–63. oldalain.

Institutiót. Révész Imre azonban újra felfedezi Kálvint, könyvet ír róla 1864-ben, amelyben elismerően szól a skót misszióról is. A skót hatás (autonómia a hitéletben és Róma-ellenesség) korábban és erősebben érvényesült Debrecenben, mint Budapesten. A debreceni ortodoxia a szentháromságtan kérdésében hallatja a hangját, ugyanis a liberális teológia hatására református körökben is megkérdőjeleződik ezt. Ennek a lenyomata a teológiai tanárok által írt *Debreceni Hívtallás* (1872), amely 1875-ben jelenik meg nyomtatásban. Az előadó úgy látja, hogy a debreceni ortodoxia tanait cáfoló liberális teológia saját dogmarendszert dolgozott ki.

Dr. Füst-Molnár Szilveszter sárospataki teológiai tanár az „*Eritis sicut Deus*” *Betekintés Kálvin teológiájának a keresztyén lelkiséggel kapcsolatos összefüggéseibe* című előadásával nyújtott betekintést a kálvini teológia és a keresztyén lelkiség összefüggéseibe. Az ember teremtésében kulcsfogalom a részesedés. A teremtett világ a közösség helye, Krisztus pedig a közvetítő, mivel az ember nem tud soha megállni a saját lábán a Szentlélek megerősítése nélkül. Kálvin az *imago Dei*t és az öröklétet az Istennel való közösségben látja kibontakozni, és ennek megközelítésében pneumatológiai szempontokat alkalmaz.

Az előadásokat könyvbemutató követte. A Kálvin János: *A Genfi Egyház Kátéja* (Mészótfalusi Kis Miklós 1965-ös kátéjának hasonmás kiadása, Czeglédi Sándor fordításának párhuzamos közlésével, valamint Ósz Sándor Előd kísérő tanulmányának publikálásával: *Adatok a Genfi Káté 1965-ben kiadott magyar fordításához*. Szerk. dr. Hermán M. János és Szomor Attila. Partium Kiadó, Nagyvárad 2014). A KREK és a PKE jeleskedik a hasonmás kiadások gondozásában – hangzott el a bemutatás során. Először a Várad Biblia hasonmás kiadásánál bábáskodtak, majd kiadták a Méliusz Juhász Péter fordította Jób könyvét, most pedig a Genfi Kátét. Kálvin első Genfi Kátéja nem aratott sikert, ezért néhány év elteltével, amikor a reformátor ismét Genfben van, egészen más szempontok alapján készíti el a káté másik változatát. A kérdések megfogalmazása és stílusa azt mutatja, hogy ebben a lelkész beszélget a katekumenussal. Méliusz Juhász Péter 1563-ban adott ki egy kátét ezzel a címmel: *Kálvin János nyomán írt káté...*, de erről kiderült, hogy valójában nincs kapcsolatban Kálvin tanításaival. 1695-ben Zilahi István prédikátor fordította le Kálvin második Genfi Kátéját. Kiadását Baczoni Baló Mátyás özvegye támogatta patrónusként. 1691-ben a Habsburgok magukhoz csatolják Erdélyt. Emiatt sok reformátuson lett úrrá a letargia, és Zilahi István úgy érezte, hogy nemzedékének nagy szüksége van a disputáló második Genfi Kátéra. Ebből

Partium Kiadó

mindössze 10 példány maradt fenn különféle állapotban. A hasonmás kiadásokra azért van szükség, mert ezek által különösképpen kötődhetünk a múlt-hoz. Ez a könyv azonban különbözik a hagyományos hasonmás kiadásoktól, ugyanis az eredeti kiadás mellett olvashatjuk a modern tipográfiai formájú Czeglédi-féle fordítást is. Nagyszerű ajándék ez most, amikor a katekizációs istentisztelet reneszánszát éli a református egyházban.

A könyvbemutató után a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet vegyes kara énekelt Benkő Tímea teológiai tanár vezetésével, s az ezt követő előadások két szekcióban hangzottak el. Az egyik szekcióban előbb d. dr. Geréb Zsolt nyugalmazott kolozsvári teológiai tanár tartott előadást *Az 1536-os Institutio újszövetségi textuáriuma* címmel. Már az *Institutio* első változata is jól tükrözi, hogy Kálvin ragaszkodott a *Sola Scriptura* reformátori alapelvhez. Művét a mély bibliicitás hatja át, a Szentírás két részét pedig egységben látja. Az *Institutio* 1536-os, első változatának törvényről szóló első fejezetét, ahol a Tízparancsolatot is magyarázza, inkább ószövetségi igékre építi. Viszont a második fejezettel kezdődően – itt az Apostoli Hitvallást magyarázza – inkább újszövetségi igékre támaszkodik, és ugyanez mondható el a további fejezetekről is. Az *Institutio* első kiadása azt mutatja, hogy Kálvin elsősorban Máté és Lukács evangéliumát idézi az Újszövetségből, Pál levelei közül pedig a Rómaít, az 1Korinthusit, az Efézusit, és A zsidókhöz írt levelet. A legkevésbé a Jelenések könyvét idézi.

A szekció következő előadója Neeser Daniel genfi lelkipásztor volt, aki francia nyelven tartotta meg a keresztségről szóló előadását: *Le baptême revisité: rachet d'un péché originel ou acte créateur du Saint Esprit? – De St Augustin et Calvin au XXIe siècle*. Ezt követték dr. Kónya Péter professzor (*Magyar és szláv reformátusok Felső-Magyarországon a 17. században*) és dr. Kónya Annamária (*Felső-magyarországi reformátusok mindennapjai a 17. században*) egyetemi tanárok előadásai.

A másik szekcióban dr. Hegyi Ádám szegedi egyetemi tanár volt az első előadó. A *Megkésett érdeklődés? Svájci reformátusok művei a 18. századi diákok könyvtáraiban* témájú előadását a Bázelen tanuló diákok könyvgyűjteményeire szűkítette le. A 18. században nagyjából kétszáz magyar diák fordult meg Bázelen, de csak tizenhárom lista maradt fenn (pl. Maróthi Györgytől, Teleki Sámueltól, Teleki Józseftől, Benedek Mihálytól, Ertsei Dánieltől, Hatvani Istvántól, Piskákosi Szilágyi Mártontól, Kalmár Györgytől). A könyvgyűjtő diákok régi könyveket vettek, mert ezek olcsóbbak voltak, mint az újak. Könyvárverési katalógusokat tanulmányoztak, editio princepsket szereztek be, és a saját érdeklődésük szerint válogatták ki gyűjteményük darabjait. Így a 18. század második felében 16–17. századi kiadások kerültek Erdélybe. Ezt az előadó megkésett érdeklődésnek nevezte.

A második előadást Magyar Balázs Dávid debreceni doktorandusz tartotta *Kálvin a történelem ítélszéke előtt, A Varga-Zoványi ügy* címmel. Zoványi Jenő sárospataki, majd debreceni teológiai tanár. Családneve Krausz, szilágyzoványi katolikus szülők gyermeke, és 18 éves korában tért át a református hitre. Személye megkerülhetetlen a 19. századi magyar teológiatörténet szempontjából.

Zoványit arra kérte fel a Parókiális könyvtár-sorozat szerkesztői bizottsága, valamint a Tiszáninneni Református Egyházkerület, hogy dolgozza át Warga Lajos egyháztörténeti munkáját, és munkájának eredményeit függelékként fectesse írásba, amelyet majd csatolni fognak a kiadáshoz. Ebben a függelékben éles kritikával illette Kálvin Jánost, mert úgy látta, nem is volt igazi reformátor, csupán egy közvetítő. A Warga-féle egyháztörténet először 1870–1876 között jelent meg, majd ismét kiadták 1880–1884-ben is. Az első kiadásban Warga Lajos még csak mérsékelten kritizálta Kálvint, a másodikban viszont már hevesebben, akár csak Zoványi. A készülő harmadik kiadás erős ellenérzéseket váltott ki, éppen Zoványi függeléke miatt. A Parókiális könyvtár bizottsága úgy látta, hogy a könyv elfogadhatatlan ebben a formában. Radácsy György, a *Sárospataki Református Lapok* főszerkesztője *Kálvin a történelem ítélőszéke előtt* címmel 13 darabból álló cikksorozatot jelentetett meg Zoványi állításainak megcáfolása érdekében. Zoványit végül felmentették tanári állásából, függelékét pedig kitepték a már kinyomtatott kötetekből. Az ügy nagy port kavart fel, s ezt a világi sajtó is megszelleztette. Ady Endre a *Kálvin hívői térdepelnek* című írásával állt Zoványi mellett (1911. szept. 3.). Kovács J. István 1909-ben jelentette meg *Kálvin és Servet* című írását, amelyben azt képviselte, hogy Kálvinnak semmi köze nem volt a Servet elítéléséhez, 1912-ben pedig közzétette a Servet-per aktáit is, szintén Kálvin védelme céljából. Szerinte a függelék kitépése felesleges volt, hiszen az ügy már akkora visszhangot kapott, hogy mindenki tudott róla. A megjelenés előtt álló Zoványi-naplóból az derül ki, hogy szerinte más dolgok mozgatták a személye elleni támadásokat. Tudniillik az, hogy kényes gazdasági ügyeket fedett fel a Sárospataki Teológián.

Dr. Pálfi József, a PKE tanára előadása – *Keresztesi József (1748–1812) és prédikációi* – a címben megnevezett polihisztor, költő életét és munkásságát eleve-nítette fel. Ő az első magyar nyelvű numizmatikai szakmunka szerzője (1795; kézirat 192 oldal). Református énekeskönyveinkben számos éneke maradt fenn. Veszprémben született, Mezőkeresztesen, Miskolcon, Sárospatakon és Debrecenben tanult, majd Hajdúböszörményben rektorkodott két esztendeig. Innen Utrechtbe ment egy évre. Debrecenből 1782-ben került Nagyváradra. Itt rövid ideig, alig négy esztendeig szolgált, majd Érshalacson tevénykedett közel 30 esztendőn keresztül. Kéziratban fennmaradt írásai mintegy 6000 oldalt tesznek ki, ebből 1500 prédikáció, amelyek a Budapesti Szécsényi Könyvtárban és Kolozsváron lelhetőek fel. Prédikációinak textusai többnyire újszövetségiek. Exegézisre épít, szakszerűen idéz, akár ókori pogány szerzőktől is. Némelykor vitatkozik az ógyházi atyákkal. Beszédeiben vallástörténeti, irodalmi vonatkozásokra is bukkánhatunk. Ortodox racionalitás jellemzi. Utrechti peregrinációjáról nagyszerű útleírást készített. Életében két munkája jelent meg nyomtatásban: *Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a 18. század végén* (1862) és *A bárkai nyelvből ágaztatott magyar nyelvről* (1868). Az utóbbi azért jelentős, mert jó nyolcvan évvel előzi meg a Czuczor-féle gyökelméletet. Keresztesi szerint nincs kapcsolat a magyar és a héber nyelv között, mint ahogy azt némelyek állították akkoriban.

Több mint 90 epítáfiumot írt, Bod Péter *Magyar Athenasához* pedig több mint száz kiegészítő szócikket készített. Ezek is kéziratban maradtak fenn.

Forró Enikő adjunktus (PKE) *A természetjog hatása a kálvini tanokera* címmel tartott előadást. Kálvin az emberi akarat totális korrupcióját tanította, de nem az emberi gondolkodás teljes depravációját. Az embert olyan bűnösnek tartotta, aki erkölcsileg mégis felelős. Természetjogának alapja: a kegyelem és az istenképűség. Míg az ókori gondolkodás természeti adottságnak tekintette az ésszerűséget, mint morális képességet, addig a keresztyén szemlélet a teremtettségre építi az emberi természet ontológiai státuszát. A kálvinizmusban minden törvény az isteni törvényből ered. Isten akarata mindig rendezett, és forrása minden emberi jognak. Az isteni természetjog hiteles összefoglalását a Tízparancsolatban lehet fellelni. Kálvin már a Seneca-kommentárjában is foglalkozott az állam mibenlétének alapjaival. Az ember eredendően társas lény, akit a bűntudat különböztet meg az állatoktól. Az állami rendszer a bűn miatt létrejött szükségszerű intézmény, és az a feladata, hogy kordában tartsa az emberi társas életet.

A konferencia második napját a Benkő Tímea teológiai tanár által tartott áhítat zárta.

A konferencia zárónapja Kali Szabolcs Barna ludastelepi lelkipásztor áhítatával kezdődött. Az előadások sorát dr. Konz Gábor budapesti egyetemi tanár *Családi Kálvin* című előadása nyitotta meg. A cím arra utalt, hogy a kálvinizmus miképpen hatott az előadó felmenői között, és miképpen álltak a református egyház szolgálatába lelkipásztorokként, teológiai tanárokként, vagy tevékenykedtek a társadalom más őrhelyein.

A következő előadást Tőkés László Európa-parlamentari képviselő tartotta ezzel a címmel: *Kálvin és a kálvinizmus Erdélyben, Romániában*. Az előadás egy korábbi tanulmányának címét viseli, amely 1986-ban jelent meg a *Theológiai Szemlében*. Ennek az apologetikus és polemikus tanulmányának keletkezéstörténetéhez tartozik, hogy egy ortodox érsek könyve, amely az 1980-as években jelent meg, teljesen valótlan képet festett az erdélyi református fejedelmekről, és ez készítette az előadót a valóság megírására. Az előadás végső kicsengése ez volt: jogunk van akár fellázadni is az istentelen hatalommal szemben. Ezt tanította Kálvin az ApCsel 5,29 és más igehelyek alapján.

A záróelőadást dr. Gaál Botond debreceni rendszeres teológiai professzor, a Magyar Tudományos Akadémia doktora tartotta *A kálvini tudományos örökség* címmel. Kálvin nem vágyott az utókor dicshimnuszaira. Magáról mindig szűkszavúan nyilatkozott, szerény és alázatos, viszont éles eszű, zseniális személyiség volt, aki hatalmas méretű ismeretanyagot sajátított el. Lexikális ismereteit pedig rendszerezni is tudta. Szorgalma mellett e kettő magyarázza hatalmas életművének létrejöttét. Kálvini tudományos örökségünk az is, amelyet röviden így fogalmazhatunk meg: művelődnünk kell! A kálvinizmus iskolákat hozott létre magyar természettudományok művelése tekintetében is. A magyar természet-tudósok első nemzedéke mind kálvinista lelkész volt, második és harmadik generációja pedig a debreceni református kollégiumban tanult. A magyar iroda-

lom legnagyobbjainak több mint a fele protestáns hitű volt, és legtöbbjüknek szintén köze volt Debrecenhez és a kollégiumhoz.

A záróelőadások után a Halom-dalkör (Bodroghalom) énekcsoporttal ajándékozta meg a konferencia résztvevőit Tar Mihály vezetésével, és a PKE pantheonjában elhelyezett Kálvin János bronzplakettet, amely Deák Árpád alkotása, Eberhard Bush és Gaál Botond professzorok leplezték le.

A plakett leplezését követően a nagyvárad Csillagocska népdalkórus adott elő népdalokra írt zsoltárokat hangszerkísérettel. Vezényelt Márkus Zoltán karnagy.

A külföldi résztvevők és a hazai érdeklődők számára nagyvárad kulturális sétára is volt lehetőség Lakatos Attila művészettörténész vezetésével.

Az Országos Lelkésztovábbképző Testület akkreditált rendezvényként ismeri el a nívós nemzetközi konferenciát.

Kulcsár Árpád

